

K osnovnim mehanizmom glagolsko-imenskega pregibanja v italijanščini in slovenščini

Vlado Nartnik

IZVLEČEK: Italijanščina in slovenščina kažeta nekatere podobnosti, ki lahko izhajajo iz več ko tisočletne soseščine. Značilno oblikovno podobnost predstavlja že oblikovanje polpreteklika z glagolsko-imenskim pregibanjem, ki predstavlja stičišče različnosti italijanskega in slovenskega videnja časoprostora: v jedru italijanskega videnja je sprega kot pregibanje v času, v jedru slovenskega videnja je sklanja kot pregibanje v prostoru.

ABSTRACT: Italian and Slovenian have been neighbour languages for more than one thousand years. Thus the languages show some similarities which may result from this vicinity. One typical formal similarity can be found in the formation of the present perfect tense with the verbal-nominal inflection. This represents the junction of differences between the Italian and the Slovenian view on »time-space«: the core part of the Italian view is the conjugation as inflection in time, whereas the core part of the Slovenian view is the declination as inflection in space.

Italijanščina in slovenščina sta sosedna in tudi daljno sorodna jezika. Oba jezika sta namreč indoevropska, le da je italijanščina izšla iz sredozemske latinščine, slovenščina pa iz zakarpatske praslovanščine. Latinščina se je v 2. stoletju razširila vse do Karpatov (Sedov 1997: 144 in 149), v 6. stoletju pa se je položaj obrnil tako, da je praslovanščina prodrla do Alp in Jadrana (Darovec 1992: 20 in 21). Z ustalitvijo, ki je sledila, se je nato izoblikovala tudi soseščina jugozahodne italijanščine in severovzhodne slovenščine. Več ko tisočletna soseščina je seveda lahko spodbudila razvoj nekaterih glasovnih in oblikovnih podobnosti italijanščine (I) in slovenščine (S) nasproti bolj severni nemščini (N) in češčini (Č). Značilno oblikovno podobnost naj ponazori že prosti sedanjik glagola *biti* v navedenih štirih jezikih (Gluhak 1993: 297 in 298):

N	I	S	Č
bin	sono	sem	jsem
bist	sei	si	jsi
ist	è	je	je

		sva	
		sta	
		sta	
sind	siamo	smo	jsme
seid	siete	ste	jste
sind	sono	so	jsou

Pri prvih treh osebah ednine je povsem samosvoja nemščina na skrajni levi, z drugimi tremi osebami dvojine je v števeni doslednosti nato posebna slovenščina, pri tretjih treh osebah množine je spet najbolj samosvoja nemščina, nasproti češčini na skrajni desni pa dodatno izstopa vzglasno-izglasna skladnost *s-mo s-te s-o* srednjih dveh redi, italijanske in slovenske. Števeni doslednosti slovenščine stoji nasproti italijansko ločevanje časov, ko se prostemu sedanjiku (presente – P) pridružujeta še dva prosta preteklika (Dardano – Trifone 2001: 288), nedovršni sopreteklik (imperfetto – I) in dovršni samopreteklik (passato remoto – PR):

P	I	PR	P
sono	ero	fui	sem
sei	eri	fosti	si
è	era	fu	je
			sva
			sta
			sta
siamo	eravamo	fummo	smo
siete	eravate	foste	ste
sono	erano	furono	so

Ker se po prostem sedanjiku glagola *biti* v osnovi oblikuje še zloženi polpreteklik (passato prossimo), je tu podlaga za novo podobnost italijanščine in slovenščine:

N	I	S	Č
ist gewesen	è stato	je bil	byl
	è stata	je bila	byla
		je bilo	bylo
		sta bila	
		sta bile	
		sta bila	
sind gewesen	sono stati	so bili	byli
	sono state	so bile	byly
		so bila	byla

Če ima tu nemščina po eno obliko v nezvalni osebi ednine in množine, ima italijanščina po dve, slovenščina pa po tri tako kakor češčina. Slovenščini in češčini so namreč lastne tri med sabo različne spolne končnice opisnega deležnika, medtem ko sta v italijanščini sovpadla prvi moški in tretji srednji spol (Dardano – Trifone 2001: 188), čemur je blizu tudi enačenje moškega in srednjega (S) spola v slovenski dvojini, le da tu in naprej v pogovorni zvrsti knjižnega jezika (Nartnik 1993: 64 in 65). Nasproti češčini pa je za italijanščino in slovenščino spet opazna večja skladnost končnic moškega (M) in ženskega (Ž) spola v množini (Alisova – Murav'jeva – Čerdanceva 1982: 17):

M	Ž	M	Ž	S
-o	-a	-ø	-a	-o
		-a	-e	-a
-i	-e	-i	-e	-a

Glede na to, da je opisni deležnik oblikovan po priveznem pridevniku, so deležniške končnice pridevniškemu odmevu bližnji odsev (Nartnik 1999a: 70) bolj ali manj ustreznih spolniško-samostalniških končnic:

I	S
il nonno è vecchio	ded je star
la nonna è vecchia	babica je stara
	deda sta stara
	babice sta stare
i nonni sono vecchi	dedi so stari
le nonne sono vecchie	babice so stare

Določni spolnik *il – la, i – le* pomeni vezni člen med italijanskim in slovenskim spolno-števnim odmevanjem zlasti pri končnicah samostalnikov obojega spola tipa *nipote* ter pridevnikov tipa *giovane* (Alisova – Murav'jeva – Čerdanceva 1982: 22 in 26):

I	S
il nipote è giovane	vnuk je mlad
la nipote è giovane	vnukinja je mlada
	vnuka sta mlada
	vnukinje sta mlade
i nipoti sono giovani	vnuki so mladi
le nipoti sono giovani	vnukinje so mlade

Ob določnem spolniku je italijansko razmerje samostalniških in pridevniških končnic s posebnostmi obojega (O) spola okvirno še bližje slovenskemu razmerju pridevniških in deležniških končnic (Dardano – Trifone 2001: 199):

M	Ž	O		M	Ž	S
-o	-a	-e		-ø	-a	-o
				-a	-e	-a
-i	-e	-i		-i	-e	-a

Ustrezni nedoločni spolnik nadomeščajo ob različnem besednem redu v enem in drugem jeziku kar števniki (Adorni – Primorac 1999: 14 in 64):

I	S
c'è un albero in centro	sredi je eno drevo
ci sono due alberi in centro	sredi sta dva drevesa
ci sono tre alberi in centro	sredi so tri drevesa

Italijansko končniško razhajanje spolnika oziroma števnik s samostalnikom moškega spola ednine tipa *un albero*, ki je glede na nadaljnje štetje ravno nasprotno slovenskemu primeru s samostalnikom srednjega spola ednine tipa *eno drevo*, nahaja svoj obrat tudi v slovenskem končniškem razhajanju odmerjalnega prislova (Nartnik 1997: 86) s samostalnikom srednjega spola tipa *koliko leta* v edninju kot razvojni varianti osnovne ednine *leto* in *koliko let* v dvojninju oziroma množinju kot razvojnih variantah osnovne dvojine oziroma množine *leta* (Dardano – Trifone 2001: 220):

I	S
quanto anno ha il nipote	koliko leta je star vnuk
quanto anno ha la nipote	koliko leta je stara vnukinja
quanti anni ha il nipote	koliko let je star vnuk
quanti anni ha la nipote	koliko let je stara vnukinja

Slovenščini je pač lastno ločevanje med samostalniškimi oblikami v treh osnovnih in treh razvojnih številih ob odmerjalnem prislovu, odsevalnem deležniku in odmevalnem pridevniku (Nartnik 1999b: 62):

S	
vnuk je bil moker	koliko vnuka je bilo mokrega
vnukinja je bila mokra	koliko vnukinje je bilo mokre
leto je bilo mokro	koliko leta je bilo mokrega
vnuka sta bila mokra	koliko vnukov je bilo mokrih
vnukinje sta bile mokre	koliko vnukinj je bilo mokrih
leta sta bila mokra	koliko let je bilo mokrih

vnuki so bili mokri	koliko vnukov je bilo mokrih
vnukinje so bile mokre	koliko vnukinj je bilo mokrih
leta so bila mokra	koliko let je bilo mokrih

Samostalniške končnice ednine, dvojine in množine so tako skladne s spolno-števnimi končnicami zloženega polpreteklika, končniško enačenje edninja z dvojino tipa *vnuka – vnukinje – leta* (Nartnik 1988: 378) pa nahaja svoje nasprotje v obratnem sorazmerju končnic ednine tipa *vnuk – vnukinja – leto* in dvojinja oziroma množinja tipa *vnukov – vnukinj – let*. Glede na deležniško odsevanje samostalniških končnic je sicer zanimiva celo glasovna podobnost 2 x 2 spolniških oblik italijanščine s 3 x 3 deležniškimi obrazili slovenščine (Nartnik 1995/96: 28 in 29):

M	Ž	M	Ž	S
il	la	-l	-la	-lo
		-la	-le	-la
i	le	-li	-le	-la

Hkrati je zanimivo, kako nasproti slovenskemu spolno-števnemu prepletanju deležniških obrazil tudi italijansko ločevanje vsega dveh spolov v vsega dveh številih zapleta s pomožnikom glagola *biti* trpnega polpreteklika (Dardano – Trifone 2001: 275 in 330) tekmujoči pomožnik glagola *imeti* tvornega polpreteklika (Adorni – Primorac 1999: 78 in 79):

I	S
i campi sono stati dissodati	polja so obdelana
chi ha dissodato i campi	kdo je obdelal polja
chi li ha dissodati	kdo jih je obdelal

Trpno-tvorna izbirnost italijanske sprege je tokrat nadomestek za sklanjo, ki jo ravno povzema slovensko spolno-števno ločevanje treh spolov v treh številih in njihovih variantah. Variantnost je pri tem zamejena na prva dva sklona – na nazivnik (N) in tožilnik (T), nato pa sledijo še štirje brezvariantni skloni – rodilnik (R), dajalnik (D), mestnik (M) in orodnik (O):

M		Ž		S	
N vnuk	vnuka	vnukinja	vnukinje	leto	leta
T vnuka	vnuka	vnukinjo	vnukinje	leto	leta
R vnuka		vnukinje		leta	
D vnuku		vnukinji		letu	
M vnuku		vnukinji		letu	
O vnukom		vnukinjo		letom	
N vnuka	vnukov	vnukinje	vnukinj	leta	let
T vnuka	vnukov	vnukinje	vnukinj	leta	let

R vnukov		vnukinj		let	
D vnukom		vnukinjam		letom	
M vnukih		vnukinjah		letih	
O vnuki		vnukinjami		leti	
N vnuki	vnukov	vnukinje	vnukinj	leta	let
T vnuke	vnukov	vnukinje	vnukinj	leta	let
R vnukov		vnukinj		let	
D vnukom		vnukinjam		letom	
M vnukih		vnukinjah		letih	
O vnuki		vnukinjami		leti	

Variantna zamejenost na prva dva sklona vključuje tudi možnost vplivanja na tožilnik moškega spola ednine tipa *vnuka* nasproti nemožnosti vplivanja na tožilnik srednjega spola ednine tipa *leto* (Nartnik 1999b: 60 in 63), ki se kot predložni sklon ciljne smeri sicer protistavlja naprej najprej roditelju kot predložnemu sklonu startne smeri (Erhart 1982: 94 in 95). Tako se parabolična podobnost 2 x 2 spolniških oblik s 3 x 3 deležniškimi obrazili preveša v stičišče različnosti italijanskega in slovenskega videnja časoprostora (Stepanov 1975: 139): v jedru italijanskega videnja je glagolska sprega kot pregibanje v času, v jedru slovenskega videnja je imenska sklanja kot pregibanje v prostoru.

Navedenke

- ADORNI, Sergio, PRIMORAC, Karen, 1999, *English Grammar for Students of Italian*, London – Auckland.
- ALISOVA, Tat'jana B., MURAV'JEVA, Galina D., ČERDANCEVA, Tamara Z., 1982, *Ital'janskij jazyk*, Moskva.
- DARDANO, Maurizio, TRIFONE, Pietro, 2001, *La nuova grammatica della lingua italiana*, Bologna.
- DAROVEC, Darko, 1992, *Pregled zgodovine Istre*, Koper.
- ERHART, Adolf, 1982, *Indoevropské jazyky*, Praha.
- GLUHAK, Alemko, 1993, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb.
- NARTNIK, Vlado, 1988, K obravnavi dvojine v povojnih slovenskih slovnica, *Obdobja 8, Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*, Ljubljana, 375–382.
- NARTNIK, Vlado, 1993, Govorna slovenščina med knjižnostjo in neknjižnostjo, *XXIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Zbornik predavanj*, Ljubljana, 61–67.
- NARTNIK, Vlado, 1995/96, Slovníško-slovarska delitev samostalnikov, *Slava IX/1*, 26–30.
- NARTNIK, Vlado, 1997, Slovníško-slovarski vidiki štetja in sklanje v slovenščini, *Riječ 3/1*, 83–87.

- NARTNIK, Vlado, 1999a, Večbesedni termini v Pomorski slovenščini, *Riječ* 5/1, 69–73.
- NARTNIK, Vlado, 1999b, Letonsko-slovensko prekrivanje v rabi rodilnika, *Riječ* 5/2, 59–64.
- SEDOV, Valentin V., 1997, Etnogenez slavjan v drevnosti i načale srednevekov'ja, *Problemy slavjanskoj arheologii*, Moskva, 140–153.
- STEPANOV, Jurij S., 1975, *Osnovy obščego jazykoznanija*, Moskva.